

Vähelevinud puuviljakultuuride tutvustus (sh kusalpuu ja ebaküdoonia)
Esitluspäev Polli Aiandusuuringute Keskuses, 31. august 2021.a.

Polli aiandusuuringute keskuses läbiviidud tootearendusprojektid (sh külmuivatamine) ning koostöövõimalused tootjatele

Peeter Laurson

Peaspetsialist, Polli Aiandusuuringute Keskus

Euroopa Liit
Euroopa
Regionaalarengu Fond

Eesti
tuleviku heaks

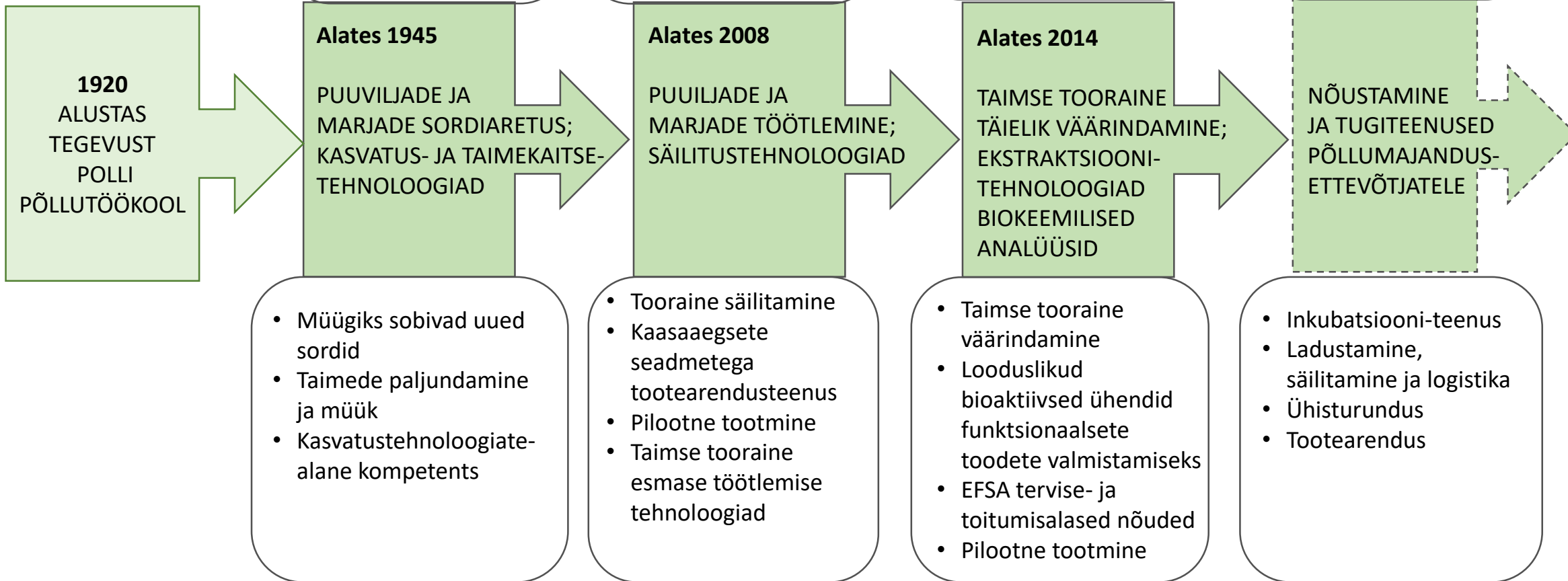

Maaelu Arengu Euroopa
Põllumajandusfond:
Euroopa investeringud
maapiirkondadesse

Eesti Maaülikool
Estonian University of Life Sciences

www.emu.ee

Koostööpartner:

- Riigiasutustele ja KOV-idele – riiklikud teadusprogrammid (Maaeluministeeriumi sordiaretuse ja geneetilise ressursi säilitamise programm), piirkonna arengueeldused
- Ettevõtjatele – tootearendus, pilootne tootmine, tooraine säilitamine, koolitus, täiendõpe, õpiringid
- Teadus-arendusasutustele ning kõrgkoolidele – teaduskoostöö, välisteadlaste ja –doktorantide kaasamine, praktiline õpe, teadusuuringute teostamine, tehnoloogiakatsed, analüüsid
- Üldhariduskoolidele ja Kutseõppeasutustele –õppepäevad, praktiline õpe ja õppepraktika ekskursioonid
- Valdkondlikele ja piirkondlikele katuseorganisatsioonidele – seminarid, infopäevad
- Piirkonna elanikele – täiendkoolitus, hooajaline või püsiv töö, kvaliteetne tooraine, soodsad ettevõtluse alustamise tingimused

Teaduskoostöö

Geneetilise ressursi säilitamine ja sordiaretus

- Taimede geneetiliste ressursside Euroopa koostööprogramm (ECPGR)
- Eesti Taimakasvatuse Instituut
- Tallinna Tehnikaülikool
- Põllumajandusuuringute Keskus
- Läti Põllumajandusülikool (LLU)
- Aleksandras Stulginskise Ülikool (ASU)
- Leedu Põllumajanduse ja Metsanduse Uurimiskeskus (LAMMC)
- Inglismaa James Huttoni Instituut
- Poola Aiandusuuringute Instituut (InHort)
- Valgevene Teaduste Akadeemia (NASB)
- Soome Loodusvarade Instituut (Luke), projekt NordFruit
  - Norwegian institute of Bioeconomy Research (NIBIO)
  - Rootsi Põllumajandusülikool (SLU),
  - Kopenhaageni Ülikool (UCPH)

Tooraine väärindamine

- EIP Agri fookusgrupp "Reducing food loss on the farm"
- ERA-Chair Valortech (EMÜ VLI ja PKI)
- Kaunase Tehnoloogiaülikool (KTU)
- Turu Ülikool (UTU)
- AS TFTAK
- Tallinna Tehnikaülikool
- Banati põllumajandusteaduste ja veterinaarmeditsiini ülikool (USAMVBT)

IDEEST KÕRGE LISANDVÄÄRTUSEGA TOOTENI

IDEE arutelu,
lahenduste analüüs

Sortide valik ja istikute
paljundamine

Sordiaretuse
ja geneetilise
ressursi
kollektsioon.
Puukool

Tooraine esmasteks
katsetusteks ja tootmiseks

Katseaiad,
tooraine
säilitamise
teenus

Tootearendus
Plantvalor laborid ja
partnerite võrgustik

Pakend ja etikett
Analüüsi-teenused,
toitumisalane teave

Tootmisel tekkivate jääkide
uurimine ja väärindamine

Nõustamine
tootmisüksuse rajamisel

Plantvalor
Valortech

Töötlemise teenus
Esmane töötlemine,
pastöriseerimine,
villimine, pakendamine

Uuringud,
kogemused
ja partnerite
võrgustik

Teadustugi uute toodetega
turule sisenemisel

Arendusprojektid – EAS-i innovatsiooni- ja arendusosakud

- **ONE OÜ ja VK VENDEL OÜ (2012-2013)** *Tootearendus kasemahlast*
- **Tervix OÜ (2013-2014)** *Põdrakanepi kuivekstrakti ja maitseõlide tootearendus*
- **Pringi OÜ (2016-2017)** *Valgugeel*
- **Tori Jõesuu Siidri- ja Veinitalu OÜ (2016-2017)** *Õunviljaliste puuviljade mahla bioaktiivsete näitajate hindamine uute toodete väljatöötamise eesmärgil*
- **Chaga (2017)** *Forestfood OÜ*
- **Tarmere TÜ (2018)** *Uudsete teaduspõhiste kanepitoodete arendus*
- **Nõgel Organics OÜ (2018)** *Kõrvenõgese ekstrakti põhise c-vitamiini seerumi tootearendus*
- **Sinomax OÜ (2018)** *Fermenteeritud köögiviljamahla retseptiarendus*
- **Nonna Organic OÜ (2018)** *Maapirni mahla ja kuivaine töötlemise protsessi täpsustamine ja tasuvusanalüüs*
- **Toores Jõud OÜ (2018)** *Toimeainete sisalduse ja keemilise koosluse muutused taimede termilisel töötlemisel ja kuivatamisel*
- **Pung OÜ (2019)** *Hariliku angervaksa (Filipendula ulmaria) ekstraktist jäätee laadse joogi arendamine ja kvaliteedi ning stabiilsuse selgitamine*
- **Mahlametsa OÜ (2019)** *Porgandi ja kõrvitsa mahlapressimise jääkide väärimine köögiviljajahudeks*

Arendusprojektid – ettevõtjate finantseering ja ERDF

- **Puuvilja- ja marjasmuuti rikastamine vitamiinide ja mineraalidega. (2013-2014) Põltsamaa Felix AS**
- **Eesti Maaülikool (2016-2019) PlantValor taimse tooraine alase koostöö- ja innovatsioonivõimekuse tõstmine. Kompetentsikeskuste arendamise meede**
- **Eesti Maaülikool, Tallinna Ülikool, EST Agar AS, Vetik OÜ (2019) Läänemere punavetikast (*Furcellaria lumbricalis*) fükoerütriini eraldamise tehnoloogilise lahenduse väljatöötamine. Kompetentsikeskuste arendamise tõhusa koostöö meede**
- **Eesti Maaülikool, MK Loodusravi OÜ, Setomaa Liit MTÜ (01.06.2020-31.05.2023)**
Kohalikul toorainel põhinevate kontsentraatide ja klaaritatud mahlade tootmise tehnoloogilised võimalused

Arendusprojektid – PRIA toetusmeetmed

- **EMÜ Mahekeskus (2016-2020)** Teadmussiirde pikaajaline programm mahepõllumajanduse tegevusvaldkonnas – infopäevad, esitlustegevused ja õpiringid
- **EMÜ Aianduse õppetool (2016-2021)** Teadmussiirde pikaajaline programm aianduse tegevusvaldkonnas – infopäevad, esitlustegevused ja õpiringid
- **Seedri Puukool OÜ (2016-2022)** Uute puuviljakultuuride kasvatus-, koristus- ja töötlemistehnoloogiate arendamine. PRIA Uute toodete, tavade, protsesside ja tehnoloogiate arendamise toetus
- **FIE Raivo Teder (2017-2018)** Vaarikas *Rubus sp.* seemneõli töötlemistehnoloogia arendus. PRIA Uute toodete, tavade, protsesside ja tehnoloogiate arendamise toetus
- **MTÜ Aiandusklaster (2017-2019)** Aiakultuuride kasvatustehnoloogiate täiustamine. Innovaatiliste tootmisehnoloogiate arendamine aiandussektorile – Külmkuivatus. PRIA innovatsiooniklaster
- **MTÜ Aiandusklaster (2017-2021)** Aiakultuuride kasvatustehnoloogiate täiustamine. Innovaatiliste tootmisehnoloogiate arendamine aiandussektorile – musta sõstra kasvatustehnoloogia mõju bioaktiivsele koostisele. PRIA innovatsiooniklaster
- **MTÜ Taimsete Valkude Innovatsiooniklaster (2019-2022)** Taimsete valkude eraldamine, kontsentreerimine ja omaduste iseloomustamine. PRIA innovatsiooniklaster
- **MTÜ Taimsete Valkude Innovatsiooniklaster (2019-2022)** Põllukultuuride valik ja sobivus valkude eraldamiseks. PRIA innovatsiooniklaster
- **MTÜ Aiandusklaster (2019-2022)** Külmkuivatus. Külmkuivatamise eeltöötlemistehnoloogiate arendamine ja pressimisjääkide väärindamine. PRIA innovatsiooniklaster

Vähelevinud puuviljakultuuride tutvustus (sh kusalpuu ja ebaküdoonia)
Esitluspäev Polli Aiandusuuringute Keskuses, 31. august 2021.a.

Külmkuivatamise töötlemisvõimalustest Aiandusklastri MTÜ projektis

www.emu.ee
Eesti Maaülikool
Estonian University of Life Sciences

Külmkuivatamine on kuivatamismeetod mille käigus vesi eemaldatakse külmutatud materjalist jääkristallide sublimatsiooni teel st. tahke aine muundatakse gaasiliseks ilma vahepealse veeldumiseta. Jääkristallide sublimatsioonil aurustub jää ilma, et vahepeal moodustuks vesi.

Eesti Maaülikool
Estonian University of Life Sciences

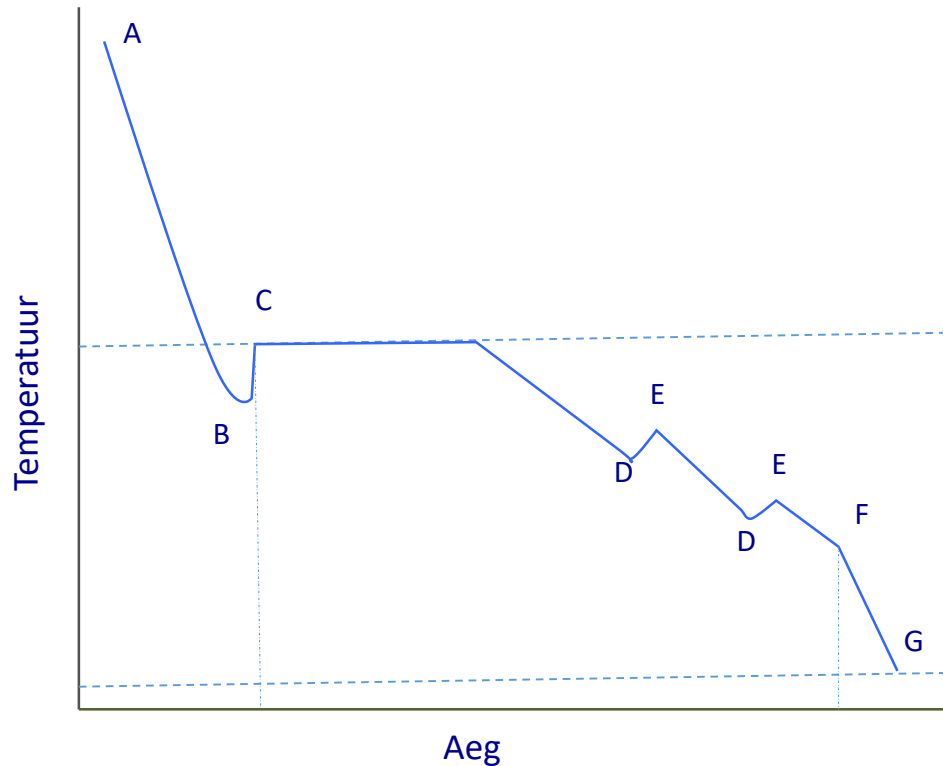
www.emu.ee

Jahutamine ja külmumine

- Vedeliku jahtumine on protsess mille käigus materjali temperatuur alaneb, termiline energija ülekandmisel jahutile, faasisiirde temperatuurini või alla selle.
- Allajahtumine (ülejahtumine, superjahtumine) on aine jahtumine alla temperatuuri, kus ta peaks siirduma teise faasi.
- Faasisiiret jahtumisel ei toimu!
- Külmumine ehk jäätumine on vee ja vesilahuste tahkesse olekusse ülemineku protsess. Tekivad jää kristallid.

www.emu.ee
Eesti Maaülikool
Estonian University of Life Sciences

<https://www.marketizer.com/articles/freezing-foods-2685270.htm>

- AB- toiduaine jahutatakse, isegi alla külmumispunkti (alljahtumine) jääb vesi vedelaks
- BC- hakkavad moodustuma jääkristallid, temperatuur tõuseb kiiresti külmumistemperatuurini, vabaneb latentne soojus
- CD-toimub jääkristallide moodustumine, vee kontsentratsiooni vähenemisel suureneb lisandite kontsentratsioon ning külmumistemperatuur alaneb
- DE- üks lahustest jõuab küllastumiseni ja kristalliseerub. Varjatud soojuse vabanemine suurendab alles jäänud lahuse eutektilist temperatuuri
- FG- jätkub kristallisatsioon

Eesti Maaülikool
Estonian University of Life Sciences

www.emu.ee

Vee kristallumine ja klaasistumine

A- puhta vee molekulid on väga liikuvad

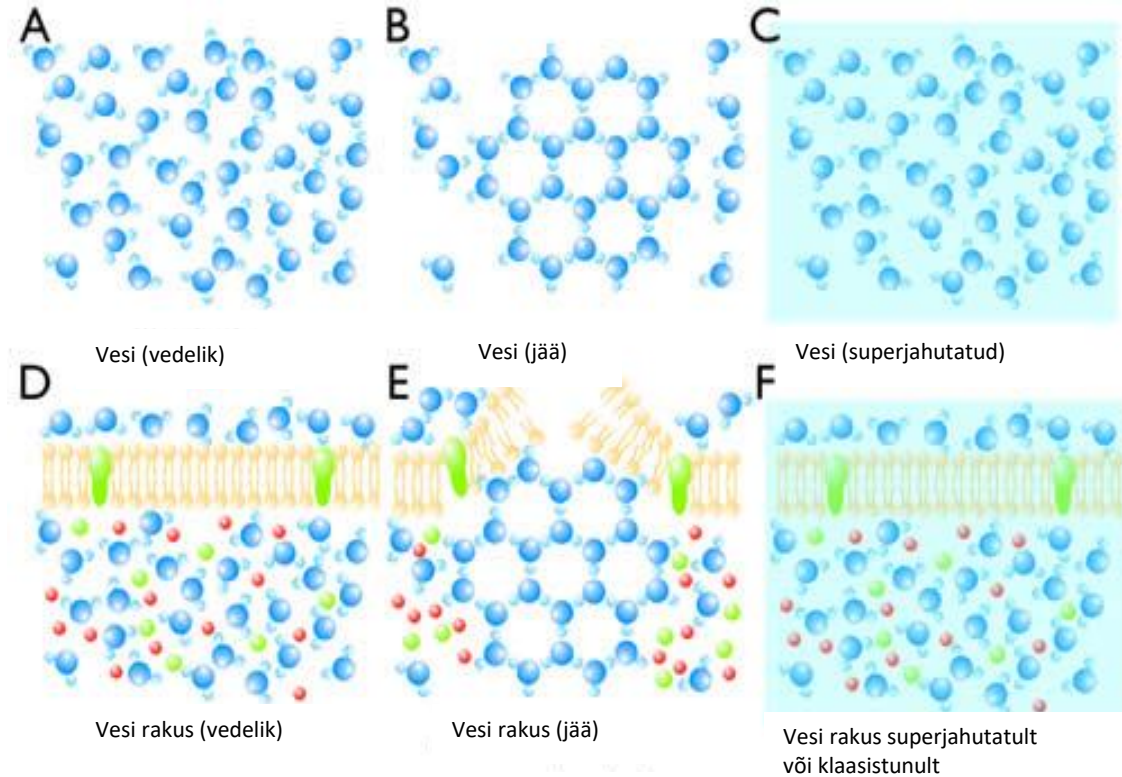
B- kui temperatuur langeb 0°C algab Kõlmumistsentrite tekkimine ja kristallumine

C- kõlmumistsentrite tekkimiseni võib vesi jahtuda ka alla 0°C ehk allajahtuda

D- ka rakusiseses vee molekulid on väga liikuvad vaatamata tsütosooli ehk rakuvedeliku olemasolule

E- jääkristallide moodustumine võib lõhkuda rakumembraani

F- suuremal rõhul võib raku sees olev vesi allajahtuda ning isegi klaasistuda. Rakumembraan jääb terveks

<https://advanced-microscopy.utah.edu/education/electron-micro/>

www.emu.ee
Eesti Maaülikool
Estonian University of Life Sciences

- Külmkuivatatava materjali jahutamise ja külmutamise tingimused avaldavad otsest mõju nii külmkuivatusprotsessi toimumise jõudlusele kui ka kuivanud materjali struktuurile, lahustuvusele, sisalduvale jääniiskusele ja kvaliteedile. ⁽²⁾
- Aeglasel külmumisel tekivad suuremad jääkristallid kiiremal, aga väiksemad jääkristallid. ⁽³⁾

Kiirkülmutamine 50 °C /min (vedel lämmastik)

Keskmise kiirusega külmutamine 1-1,5 °C /min so. 5 tundi -10 kraadil

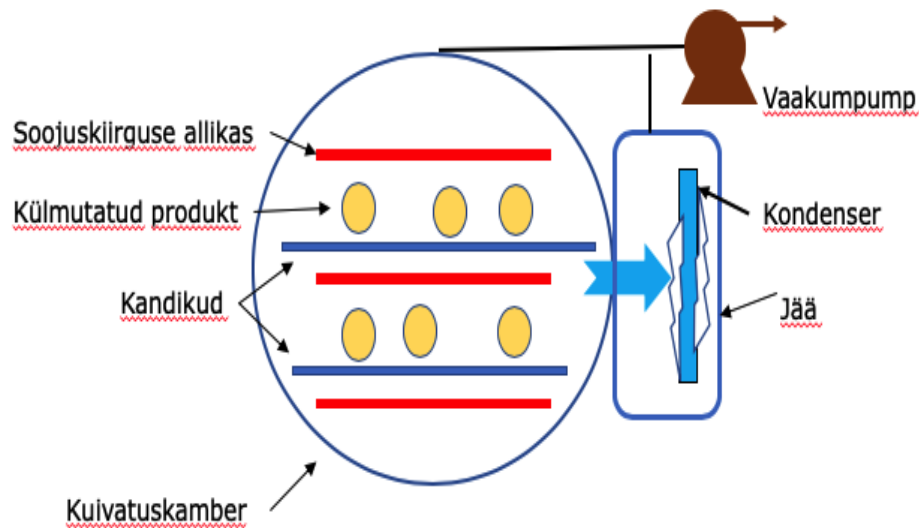
Aeglane külmutamine 0,14 °C/ min

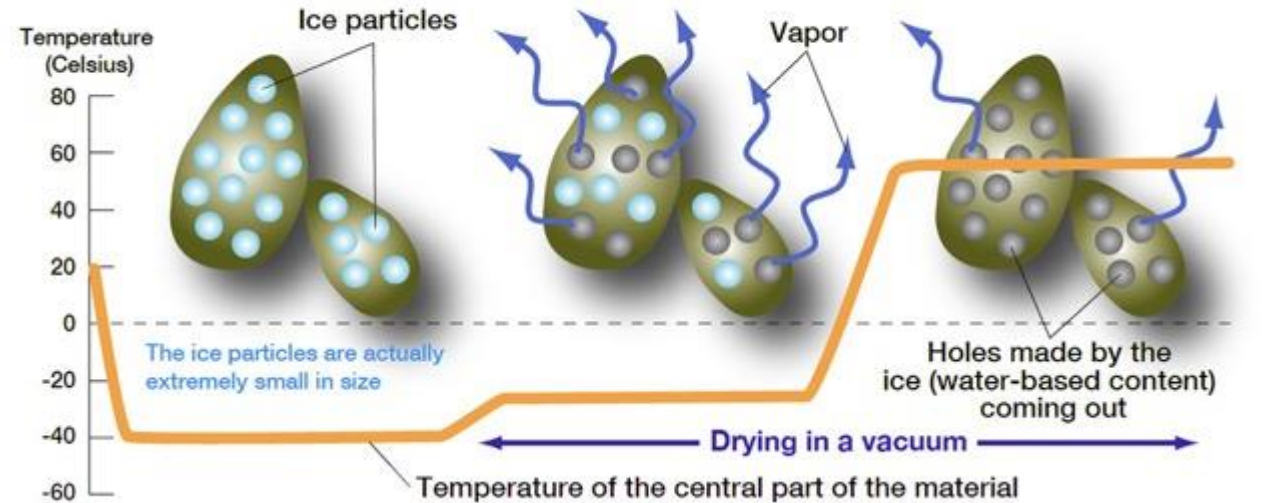
www.emu.ee
Eesti Maaülikool
Estonian University of Life Sciences

Külmkuivatamise protsessis eristatakse kolme etappi:

1. Külmutamine
2. Primaarne kuivamine
3. Sekundaarne kuivamine

Process of Vacuum Freeze Drying

<http://www.ulvac.com.sg>

Eesti Maaülikool
Estonian University of Life Sciences

www.emu.ee

Primaarne kuivatusfaas

- Esmases kuivatusfaasis alandatakse kuivatuskambri rõhku mõne millibaarini ja alustatakse jäätunud materjali soojendamist, mis põhjustab sublimatsiooni protsessi.
- Eralduv veeaur püütakse kinni madal temperatuuril (tavaliselt alla $-70\text{ }^{\circ}\text{C}$) hoitavaal kondensaatorkehal.
- Soojendamisel tuleb silmaspidada, et lisatav soojus ei põhjustaks külmunud materjali sulamist. Samuti peab jälgima, et sublimeerumise intensiivsus oleks kooskõlas kondensaatorkeha võimega kondenseerida.
- Primaarses kuivatusfaasis eemaldatakse materjalist ligikaudu 90% sisalduvast veest.

Eesti Maaülikool
Estonian University of Life Sciences

www.emu.ee

Sekundaarne kuivatusfaas

- Sekundaarse kuivatamise eesmärk on eemaldada materjalis absorbeerunud veemolekulid ehk jääkniiskus.
- Absorbeerunud vee eraldamiseks tõstetakse temperatuur kõrgemale kui primaarses etapis ja kuivamisprotsessi võimendamiseks suurendatakse ka vaakumi sügavust.
- Sekundaarne kuivatusfaas kestab 30-50% primaarses kuivatusetapis kulunud ajast.
- Et vältida kuivatatava materjali õhuga kokku puutumist võib protsessi lõpus kuivatuskambris olev vaakum asendada inertgaasiga.

Eesti Maaülikool
Estonian University of Life Sciences

www.emu.ee

„ Külmkuivatus. Külmkuivatamise eeltöötlemistehnoloogiate arendamine ja pressimisjääkide väärindamine“

- Lähtuvalt marjade füüsikalistest ja keemilistest omadustest valitakse välja külmkuivatamiseks kõige sobivamad marjasordid.
- Katsetatakse milline marjade ja köögivilja mehaaniline eeltöötlustehnika oleks võimalik marjakestade füüsikalistest omadustest tingitud massivahetusbarjääri vähendada
- Uuritakse marjade ensüümidega töötlemise mõju marjakestade massivahetusbarjääri vähendamiseks.
- Uuritakse erinevate mahlade käitumist külmkuivatamisel, mahlade eeltöötlemise mõju külmkuivatusprotsessi kulgemisele. Eesmärk on saada voolavaid bioaktiivsete ainete rikkaid pulbreid.
- Pressijääkide väärindamiseks uuritakse marjade, puu- ja köögiviljade enne ja pärast kääritamist pressimisel tekkinud jääke, tehakse kindlaks neis leiduvaid bioaktiivseid ühendeid, ning katsetatakse nende eraldamist.

Eesti Maaülikool
Estonian University of Life Sciences

www.emu.ee

Lähtuvalt marjade füüsikalistest omadustest valiti välja külmuivatamiseks kõige sobivamad marjasordid.

Valik tehti musta sõstra, karusmarja, vaarika, aroonia, maasika ja söödava kuslapuu sortide seast. Vilja tugevusest lähtuvalt valiti välja järgnevate kultuuride vastavad sordid:

Must sõstar: Pamjati Vavilova, Mairi, Asker

Karusmari: Nesluhhivski, Slivovõi, Kolobok, Polli esmik

Vaarikas: Polana, Glen Ample, Novokitaivska

Aroonia: Galicjanka, Viking, Ternookaja

Maasikas: Rapsody, Jewel, Jonsok

Söödav kuslapuu: Tomitška, Baktšarski Velikan, Tšulimskaja

www.emu.ee
Eesti Maaülikool
Estonian University of Life Sciences

Tervete marjade külmkkuivatamiseks ei piisa tihtipeale protsessiks õhema marjakestaga marjade sordipõhisest selekteerimisest.

Marjakestade massivahetusbarjääri vähendamise täiendavateks võimalusteks on:

1. Ensümaatiline töötlemine
2. Mehaaniline töötlemine

Eesti Maaülikool
Estonian University of Life Sciences

www.emu.ee

Ensümaatiline töötlemine

Kuigi ensümaatiline marjakestade eeltöötlemine andis positiivseid tulemusi, ei saa seda meetodit pidada sobivaks külmuivatamise protsessis kasutamisel.

Teadaolevail selleks otstarbeks sobivate ensüümide inaktiveerimine nõuab kõrgemaid temperatuure kui külmuivatamisprotsessis kasutatakse.

Eesti Maaülikool
Estonian University of Life Sciences

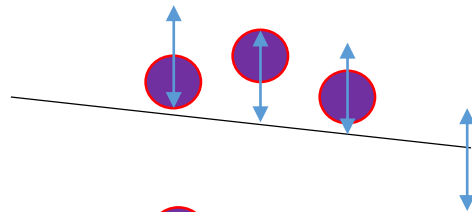
www.emu.ee

Mehaaniline töötlemine

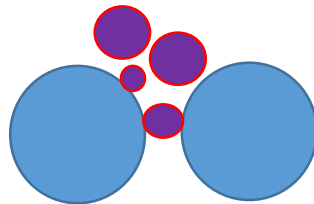
Väga head marjakestade massivahetusbarjääri vähendamist võimaldab marjade eelnev mehaaniline eeltöötlemine

Mehaanilist eeltöötlemist katsetati kolmel erineval viisil ning konstrueeriti erinevaid seadmeid.

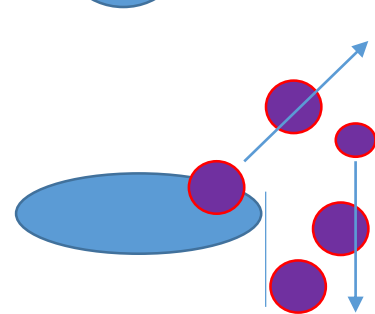
Marjade raputamine üle riivpinna

Marjade suunamine läbi riivtrumli

Marjade pörgatamine tsentrifugaal-riivilt

Euroopa Maailu Arengu
Põllumajandusfond:
Euroopa investeringud
maajätkandusse

Eesti Maaülikool
Estonian University of Life Sciences

www.emu.ee

Kõige parema tulemuse andis konstrueeritud seade milles marjade vigastamine toimus tsentrifugaal-riivi abil. Külmutatud marja kest õnnestus vigastada kontrollitult marja väljanägemist rikkumata.

Selline eeltöötlustehnika osutus piisavaks kestade füüsilisest omadusest tingitud massivaetusbarjääri vähendamiseks. Sellisel teel osutus võimalikuks külmuivatada tervelt marju, mille kestabarjäär seda varem ei võimaldanud. (must sõstar, aroonia, pihlakas, pohl, jõhvikas, atelpaju jne.)

Eesti Maaülikool
Estonian University of Life Sciences

www.emu.ee

Ülevaade Polli Aiandusuurungute Keskuse
Teadmistepõhiste tervise- ja loodustoodete kompetentsikeskuse
PLANTVALOR tehnoloogiaüksuse võimalustest

www.emu.ee
Eesti Maaülikool
Estonian University of Life Sciences

Teenused ja tootearendused

- **Konsultatsioonid.** Lihtsaid küsimusi mille puhul antakse nõu kuni 2 tundi tasuta või suunatakse infoallikani. Vajavad vahel kirjandusega tööd mille tulemusena koostatakse protokoll mis on tasuline.
- **Tehnoloogia ja tootearenduslikud ülevaated.** Tavaliselt teaduskirjanduse ja teiste infoallikate abil koostatakse ülevaated ettevõtjate vajadustest lähtuvalt.
- **Väikesemahulised katsed ja analüüsid.** Lühiajalised ja fokuseeritud katsete läbiviimine, või näidismaterjali valmistamine ettevõtja soovile.
- **Keskmise tegevuste mahuga tootearendused.** Ettevõtjal on selge visioon ja võimalus finantseerida tootearenduse loogikas tulenevaid hädavajalike tegevusi. Valdavalt ettevõtte omavahenditest finantseeritav.
- **Suuremad lisarahastusega tootearendused.** Innovatsiooni osakute tootearendusprojektid. Pikemaajalised ja süvitsi minevad tööd mis nõuavad kompleksseid tegevusi.

Taimsete materjalide ülekritiline süsihappegaasi ekstraktsioon. (SFE, SFF)

Võimalused

- Erinevate väärtuslike taimsete ekstraktide ja tootenäidiste valmistamine pilootses mahus kasutades nüüdisaegset tehnoloogiat
- Uudsete omadustega toiduliste tootete väljatootamine
- Tehnoloogia alane valdkondlik nõustamine

Taimsete materjalide veeauru ja mikrolaine destillatsioon

Võimalused

- Eeterlike õlide ja ekstraktide valmistamine laboratoorses mahus taimsetest materjalidest.
- Tooraine omaduste, ekstraktsiooni tingimuste ja protsessi analüüs
- Valdkondlik nõustamine

MHG ekstraktsioonil tomati lükopeeni rikas ekstrakt

Taimsete materjalide vedelikekstraktsioon

Võimalused

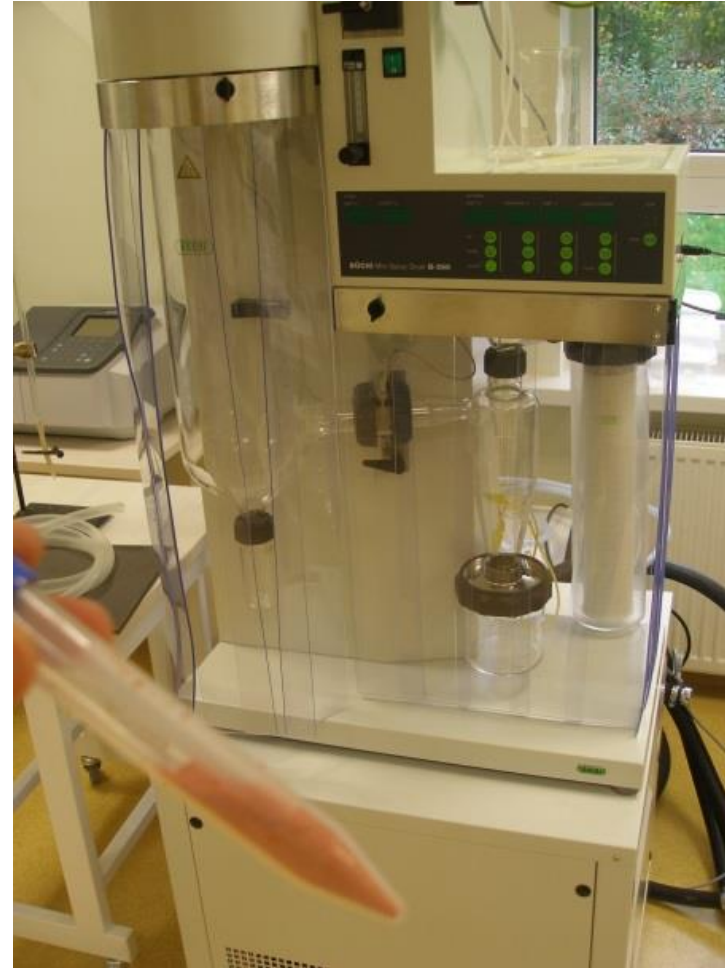
- Erinevate taimsete ekstraktide ja tinktuuride valmistamise uuringuid ja tootenäidiste valmistamine pilootses mahus
- Ekstraktsiooni tingimuste ja protsessi analüüs
- Valdkondlik nõustamine

Pihustuskuivatamine

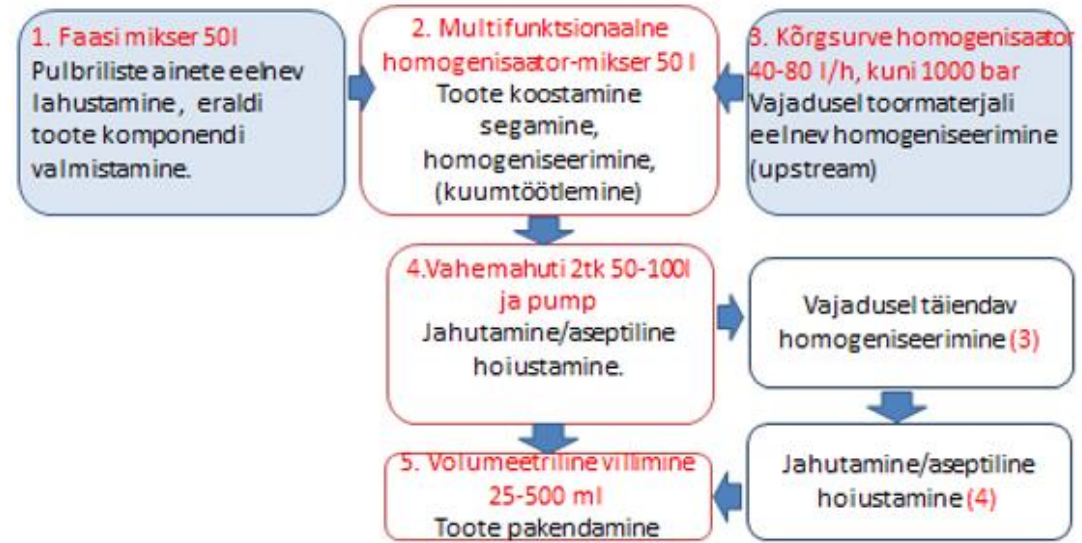
Võimalused

- Vee- ja alkoholipõhiste kuivekstraktide valmistamine taimsetest ekstraktidest, mahladest , piimast jm. Tooteprototüüpide valmistamine
- Mikrokapsuleerimine.
- Pihustuskuivatamise tingimuste ja protsessi analüüs.

Taimsete ekstraktide kasutamine toidumaatriksites

- Bioaktiivseid lisandeid sisaldavate homogeensete taimsete toodete arendamine, valmistamine ja pakendamine (50 l).
- Materjalide kõrgsurve ja rootor-staator homogeniseerimine ja mitmekomponentsete materjalide segamine
- Vedelike jäme- ja peenfiltreerimine
- Kuumtöötlemine vaakumi keskkonnas ja aseptiline jahutamine.
- Vedelate toiduliste toodete villimine ja pakendamine sachet tüüpi kilepakenditesse

Taimsete ekstraktide kasutamine toiduks mittekasutavates matriksites

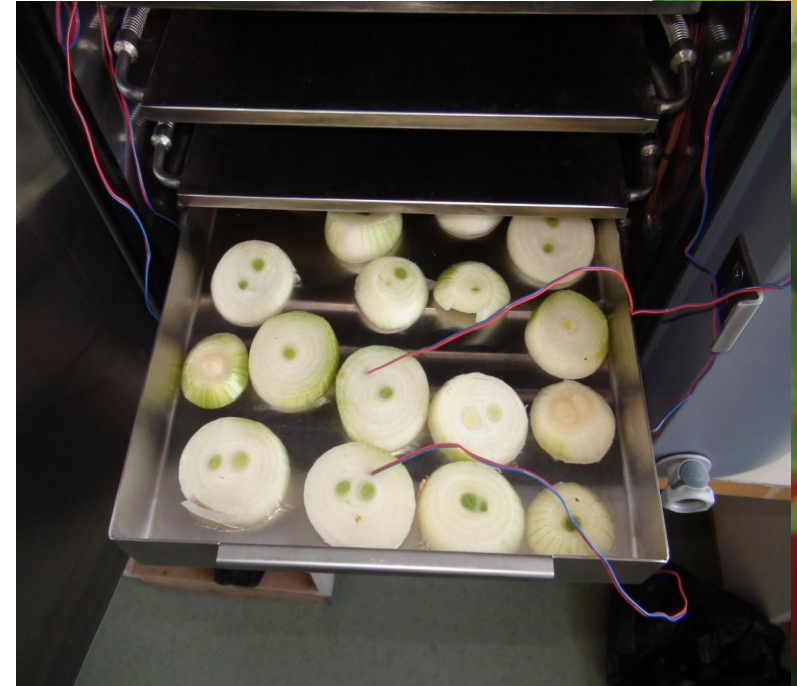
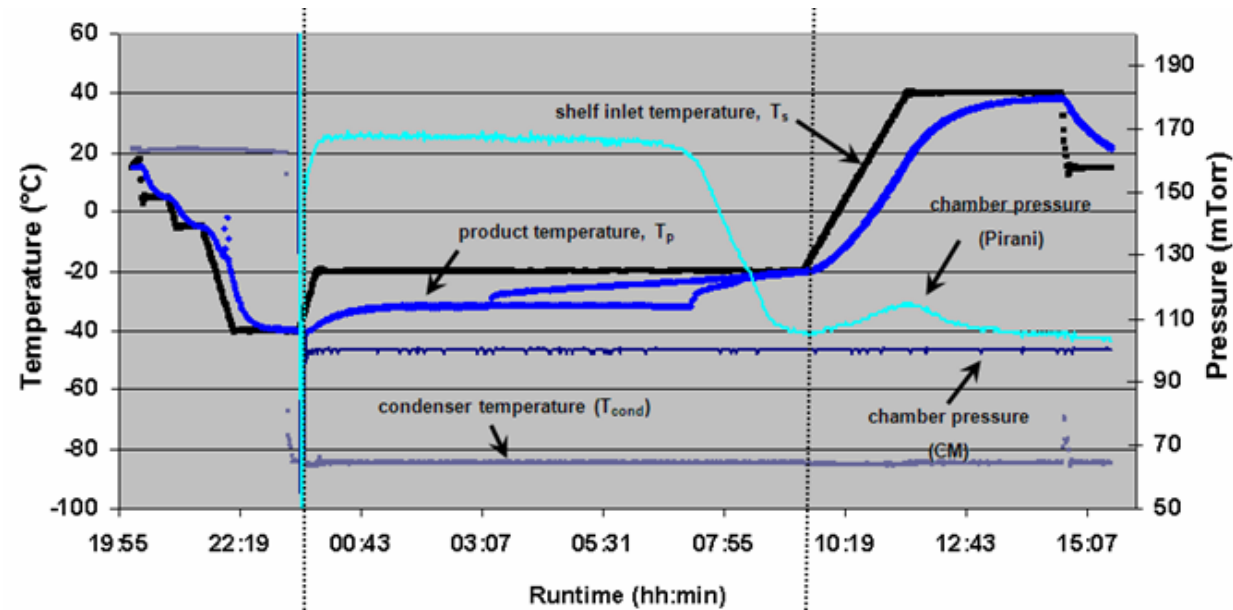
Võimalused

- Taimseid ekstrakte sisaldavate kosmeetikatoodete retseptide arendamine laboratoorses mahus.
- Kosmeetikatoodete (kreemid, geelid) homogeniseerimine, segamine ja pakendamine
- Toodete viskoossuse, oksüdatiivse stabiilsuse määramine

Taimsete materjalide külmkuivatamine

- Erinevate külmkuivatatud tootenäidiste valmistamine
- Külmkuivatuse tingimuste ja protsessi analüüs.
- Temperatuuritundlike ekstraktide kuivatamine, stabiliseerimine

Täna tähelepanu eest!

www.emu.ee
Eesti Maaülikool
Estonian University of Life Sciences